

Zbornik Instituta za arheologiju / Serta instituti archaeologici

e-zia 1

**RIMSKE I KASNOANTIČKE SVJETILJKE:
PROIZVODNJA I DISTRIBUCIJA,
KONTAKTI NA MEDITERANU**

**ROMAN AND LATE ANTIQUE LAMPS:
PRODUCTION AND DISTRIBUTION,
CONTACTS ON THE MEDITERRANEAN**

Zbornik međunarodnog okruglog stola, Zagreb

2. veljače 2015.

Proceedings of the international round table, Zagreb

2nd February 2015

RIMSKE I KASNOANTIČKE SVJETILJKE: PROIZVODNJA I DISTRIBUCIJA, KONTAKTI NA MEDITERANU
ROMAN AND LATE ANTIQUE LAMPS: PRODUCTION AND DISTRIBUTION, CONTACTS ON THE
MEDITERRANEAN

E - ZIA 1

Izdavač / Publisher: Institut za arheologiju

Za izdavača / For the Publisher: Marko Dizdar

Urednici / Editors: Goranka Lipovac Vrkljan, Ivana Ožanić Roguljić, Marina Ugarković

Izvršni urednici / Desk editors: Ivana Ožanić Roguljić, Marina Ugarković

Recenzenti zbornika / Reviewers of the volume: Igor Borzić, Eleni Schindler Kaudelka

Znanstveni izdavački savijet / Scientific Editorial Board: Laurent Chrzanovski, Debora Ferreri,
Ivana Jadrić Kučan, Susanne Zabehtlicky Scheffenegger

Lektura / Language editor: Centar za obrazovanje odraslih Split, Ivana Ožanić Roguljić

Prijevod / Translation: Centar za obrazovanje odraslih Split, Suzana Čule

Korektura / Proofreading: Ana Konestra, Ivana Ožanić Roguljić, Marina Ugarković

Oblikovanje / Design: Hrvoje Jambrek

Računalni slog / Layout: Hrvoje Jambrek

Autor fotografije s naslovnice / Cover photo: Miroslav Matejčić (ustupio Muzej grada Crikvenice)

Ovaj Zbornik nastao je u sklopu projekta Hrvatske zaklade za znanost (RED, IP-11-2013-3973) čijim je sredstvima sufinanciran.
The Proceedings are published within and financed by the Croatian Science Foundation's project RED, IP-11-2013-3973.

Objavljeni radovi dvostruko su recenzirani i kategorizirani.
All published papers have been double peer-reviewed and categorised.

ISBN 978-953-6064-28-1

Sadržaj Contents

Goranka Lipovac Vrkljan UVOD INTRODUCTION	3
Marina Ugarković LIGHT FROM THE EAST. HELLENISTIC RELIEF LAMPS OF EASTERN MEDITERRANEAN PROVENANCE IN DALMATIA SVJETLOST S ISTOKA. HELENISTIČKE RELJEFNE SVJETILJKE ISTOČNOMEDITERANSKOG PODRIJETLA U DALMACIJI	5
Donato Labate <i>MVTINA FECIT</i> . DALLE HERZBLATTLAMPEN ALLE FIRMALAMPEN: NUOVI DATI SULLA PRODUZIONE DI LUCERNE A MATRICI DAL TERRITORIO DI MODENA <i>MVTINA FECIT</i> . OD <i>HERZBLATTLAMPEN</i> DO <i>FIRMALAMPEN</i> : NOVI PODACI O SVJETILJKAMA PROIZVEDENIMA U KA- LUPU S PODRUČJA MODENE	18
Martin Auer NAMES ON LAMPS: DISTRIBUTION/QUANTITY OF FIRMALAMPEN AND REGIONAL TRADE IMENA NA SVJETILJKAMA: DISTRIBUCIJA/KOLIČINA FIRMA SVJETILJKI I REGIONALNA TRGOVINA	38
Adnan Busuladžić THE STATE OF RESEARCH AND THE ARCHAEOLOGICAL CONTEXT OF ROMAN LAMPS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA STANJE ISTRAŽENOSTI I ARHEOLOŠKI KONTEKST RIMSKIH SVJETILJKI IZ BOSNE I HERCEGOVINE	47
Maja Janežič, Tadeja Mulh, Mija Černe ROMAN LAMPS FROM GRAVES IN VRHNIKA (SLOVENIA) RIMSKE SVJETILJKE IZ GROBOVA U VRHNICI (SLOVENIJA)	52
Zrinka Šimić-Kanaet IZABRANI RELJEFNI MOTIVI NA RIMSKIM SVJETILJKAMA IZ TILURIJA SELECTED RELIEF MOTIVES ON ROMAN LAMPS FROM TILURIUM	61
Valentina Mantovani UN'INEDITA LUCERNA DALLA CASA DELLE BESTIE FERITE, AD AQUILEIA (UD) NEOBJAVLJENA SVJETILJKA S LOKALITETA <i>CASA DELLE BESTIE FERITE</i> U AKVILEJI (UD)	66
Diana Dobрева NUOVI DATI SULLE LUCERNE TARDOANTICHE DA AQUILEIA: I RINVENIMENTI DELLA <i>DOMUS</i> c.d. DI TITO MACRO NOVI PODACI O KASNOANTIČKIM ULJANICAMA IZ AKVILEJE: NALAZI IZ tzv. <i>DOMUSA</i> TITA MAKRA	72
Enrico Cirelli LATE ROMAN LAMPS FROM THE PORT AREA OF CLASSE (RAVENNA) KASNOANTIČKE SVJETILJKE S PROSTORA LUKE U CLASSE (RAVENNA)	93
Massimo Brando, Alessandro Sebastiani ENLIGHTENING <i>DIANA UMBRONENSIS</i> . THE LATE ANTIQUE LAMP ASSEMBLAGE FROM THE SANCTUARY AT SCO- GLIETTO (ALBERESE – IT) RASVJETLJUJUĆI <i>DIANU UMBRONENSIS</i> . KASNOANTIČKE SVJETILJKE IZ SVETIŠTA U SCOGLIETTU (ALBERESE – IT)	107
Ana Konestra, Ivana Ožanić Roguljić ILLUMINATING THE WAY: LATER ROMAN FACTORY LAMP FROM A GRAVE CONTEXT IN CRIKVENICA OSVJETLJAVAJUĆI PUT: KASNOANTIČKA FIRMA SVJETILJKA IZ GROBA U CRIKVENICI	128

Uvod

Okrugli stol o rimskim svjetiljkama „*Rimske i kasnoantičke svjetiljke. Produkcija, distribucija, kontakti na Mediteranu*“ organiziran je u sklopu projekta *Roman Economy in Dalmatia: production, distribution and demand in the light of pottery workshops*, Hrvatske zaklade za znanost (IP-11-2013 -3973, RED).

Unutar raznolikog keramičkog asortimana koji se povezuje s lokalnim/regionalnim proizvodnim središtima priobalja i otočja provincije Dalmacije, uočen je izostanak proizvodnje rimskih uljanica. Stoga se njihove nalaze na lokalitetima istočnoga Jadrana uglavnom smatra uvoznom robom. Razloge orijentacije tržišta na uvoz svjetiljki moguće je sagledati kroz niz aspekata. Je li njihova izrada ovisila o specijaliziranosti radionice, osposobljenosti i umijeću majstora? Ili je moguće tek riječ o još nedovoljno istraženim lokalitetima, nekropolama i naseljima, unutar kojih se pronalazi znatan dio ovog arheološkog materijala.

Zahvaljujući novim tipološkim i kronološkim studijama, rimske svjetiljske s prostora istočnoga Jadrana jasno ukazuju na pripadnost mediteranskom kulturnom krugu i njegovom tržištu. Uz fino stolno posuđe i amfore, od vremena rimske Republike te kroz stoljeća ranoga carstva uvezene su svjetiljke tako indikatori trgovačkih veza prvenstveno s italiskim poluotokom.

Proizvodnju najčešćih tipova ranorimskih uljanica, a posebno onih s pečatom (firma svjetiljke) i danas prate brojne nepoznanice, pa je njihova gospodarska uloga također teško razlučiva. Radovima koji su sakupljeni u ovom zborniku pokušalo se sagledati upravo te aspekte, odnosno proizvodnju i distribuciju ovih uporabnih predmeta, i to kroz analizu različitih konteksta u kojima se oni javljaju. U tom segmentu valja posebno izdvojiti jedinu dosad utvrđenu radionicu koja je masovno proizvodila uljanice, onu ustanovljenu u Modeni. Analizirane su, osim toga, i problematike same distribucije uljanica kao i problem njihove provenijencije, koju se dosad, zbog lakoće imitacije, često smatralo vrlo upitnom. Ipak, pojedine su ovdje predstavljene studije pokazale kako postoji regionalizacija tržišta, kako kroz ranu tako i kroz kasnu antiku. Ciljanim analizama pojedinih nalaza, posebno njihovih faktura i ukrasa, predstavljena je i različita funkcija, a ponekad i simbolična vrijednost koju su uljanice imale u rimskom životu i ritualima.

Kroz kasnu antiku uljanice prate istu sudbinu ostale keramičke građe, pa i u kasnijim stoljećima njihova distribucija otkriva pojedinosti o trgovini i gospodarstvu, no sada u puno širem mediteranskom kontekstu. Upravo je nekoliko radova posvećeno promjenama u provenijenciji uvoznih predmeta te problematici njihove imitacije/lokalne proizvodnje, obuhvaćajući tako posljednja stoljeća carstva te rani srednji vijek.

Iako su uljanice dosad bile predmetom brojnih istraživanja i tipoloških analiza, ovim smo Zbornikom htjeli naglasiti njihovu ulogu u trgovini i gospodarstvu uz pojedine slučajeve od posebnog interesa za antičku provinciju Dalmaciju.

Na kraju, zahvaljujemo svim autorima koji su se odazvali i svojim tekstovima u Zborniku doprinijeli novim raspravama o antičkim svjetiljkama s prostora istočnog Jadrana, i šire.

Introduction

Round table on Roman lamps, "*Roman and Late Roman Lamps. Production, distribution, contacts in the Mediterranean*", was organized as a part of the project of the Croatian Science Foundation *Roman Economy in Dalmatia: production, distribution and demand in the light of pottery workshops*, (IP-11-2013 -3973, RED).

Within a diverse assortment of ceramics associated with local/regional manufacturing centres on the coast and the islands of the province of Dalmatia, the lack of production of Roman oil lamps was noticed. Therefore, findings of lamps on sites of the eastern Adriatic are generally considered to be imported goods. The reasons for the orientation of the market to the import of lamps can be perceived through a number of aspects. Did their production depend on the specialisation of workshops, competence and skills of the master? Or could it just be a case of yet unexplored sites, cemeteries and settlements, within which a substantial amount of this type of archaeological material could be found.

With the help of new typological and chronological studies, Roman lamps from the area of the eastern Adriatic clearly indicate their affiliation to the Mediterranean cultural circle and its market. Alongside with fine tableware and amphorae, from the times of the Roman Republic and the early centuries of the Empire, imported lamps are also indicators of trade relations, primarily with the Italian peninsula.

The production of the most common types of early Roman oil lamps and particularly those with a stamp (factory lamps) are still shrouded by many uncertainties, so that their economic role is equally difficult to determine. Papers collected in this volume attempt to review these aspects in particular, i.e. the production and distribution of these utilitarian objects through the analysis of different contexts in which they occur. In this segment the only, so far confirmed, workshop with a mass production of oil lamps, the one established in Modena, should be singled out. In addition, the problem of the distribution of oil lamps, as well as the problem of their origin, which was until now often considered questionable because of the ease of imitation, were analyzed. However, some of the presented studies have shown that the regionalization of the market existed during the Early as well as the Late Antiquity. Targeted analysis of individual findings, particularly their fabric and decorations, has been used to present different functions, and sometimes even the symbolic value that the oil lamps had in the Roman life and rituals.

Throughout the Late Antiquity oil lamps shared the same fate with other ceramic material; in the centuries to follow their distribution reveals the details of trade and economy as well, only now in a much wider context of the Mediterranean. Several papers are specifically dealing with the changes in the provenance of imported items and the issue of their imitations/local production, including both the last centuries of the Empire and the Early Middle Ages.

Although oil lamps have already been the subject of numerous studies and typological analysis, the aim of the Proceedings is to emphasize their role in trade and economy highlighting specific cases of particular interest to the ancient province of Dalmatia.

Finally, we would like to thank all the authors who contributed to the Proceedings and to new discussions about antique lamps in the area of the eastern Adriatic, and beyond.

IZABRANI RELJEFNI MOTIVI NA RIMSKIM SVJETILJKAMA IZ TILURIJA

SELECTED RELIEF MOTIVES ON ROMAN LAMPS FROM TILURIUM

Stručni rad
Professional paper

Zrinka Šimić-Kanaet
Odsjek za arheologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
zsimic@ffzg.hr

Iz nalaza dobivenih tijekom sistematskih arheoloških istraživanja rimskog vojnog logora Tilurija i iz arheološke Zbirke Tadinac I. i II., za analizu reljefnih motiva izdvojena je grupa glinenih svjetiljki (instrumentum domesticum) koje su se upotrebljavale u svakodnevnom životu stanovnika vojnog logora Tilurija. Svjetiljke iz Tilurija najvećim dijelom su import iz standardnih centara proizvodnje, koji su snabdijevali s keramičkim proizvodima rimske gradove: Salonu, Naronu, kao i vojni logor Burnum. Nalazi svjetiljki (ulomci svjetiljki) govore o standardu vojnika u logoru i stanovnicima koji su boravili nakon odlaska vojske, a prema motivu ukrasa i o „ukusu“ krajnjih korisnika. Datiraju se od 1. do 5. st. po Kr.¹

Ključne riječi: rimski vojni logor Tilurij, svjetiljka, vepar, krokodil, Viktorija
Key words: Roman military camp Tilurium, lamp, boar, crocodile, Victoria

Među keramičkim predmetima važnu ulogu imaju i svjetiljke koje nalazimo na gotovo svim antičkim lokalitetima. Njihova namjena je bila raznolika. Upotrebljavane su za osvjetljavanje javnih i privatnih prostora, za potrebe kulta, u propagandne svrhe (Zanker 1990: 267), u obredima sprovoda kao i u grobovima gdje su polagane kao prilog (Vikić – Belančić 1979: I-XXIX; Buzov 2006: 168.)

Ulomci izdvojenih svjetiljki iz Tilurija pripadaju skupini svjetiljki s reljefnim motivom koje se intenzivno proizvode od početka 1. do početka 2. st., te skupini kasnoantičkih svjetiljki koje se datiraju od 4. do 5. st.² (tab. 1 i 2). Ukas na kasnoantičkim svjetiljkama osim na disku, nalazi se i na ramenu, a sastoji se od niza pečatnih ukrasa koncentričnih kružnica, šesterolisne rozete i kvadrata s upisanom kružnicom (tab. 2: 9). Kod svjetiljki s reljefnim prikazom posebna pažnja posvećena je ukrasu-reljefu na disku. Disk veći od ramena bio je pogodno mjesto za izradu dekorativnih motiva, što pokazuju i ovi nalazi iz Tilurija. Dekorativna uloga diska karakteristična je za rimski ukus 1. i 2. st. Kasnije se disk smanjuje u korist ramena, koje preuzima dekoraciju. Dekoracije su izvedene ili u tehnici reljefa u kalupu, kad je riječ o figuralnim prikazima na disku, ili pomoću pečata u slučaju nekih geometrijskih motiva. Ukas na ramenu analiziranih ulomaka s reljefnim prikazom sastoji se od voluta s dekorativnom elementima. Dekoracija na disku i ramenu svjetiljki može se podijeliti prema temi na motive iz životinjskog svijeta/motive životinja, mitološke prikaze bića, na kultne, na floralne motive, prikaze svakodnevnog života i na geometrijske motive. Životinjski svijet predstavlja vepar, krokodil, orao, lav, roda, školjka i jelen. Mitološka bića i kult predstavlja Viktorija, Triton, eroti i kantar, dok je motiv flore

1 Ovaj rad je financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 6505 “Between the Danube and the Mediterranean. Exploring the role of Roman military in the mobility of people and goods in Croatia during the Roman Era”.

Sustavna arheološka iskopavanja Tilurija provodila su se od 1997. do 2013. godine u sklopu tri znanstveno-istraživačka projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, koje je vodila prof. dr. sc. Mirjana Sanader: od 1997. do 2002. kroz projekt “Rimski vojni logori u Hrvatskoj – Tilurij” (130666), od 2003. do 2006. godine kroz projekt “Rimski vojni logori u Hrvatskoj – Tilurij” (130460) i od 2007. do 2013. kroz projekt “Rimski vojni logori u Hrvatskoj” (130-000000-0777), vidi Sanader 2014.

M. Zaninović u članku *Vojni značaj Tilurija u antici* spominje natpis beneficiraja iz 3.st. (Zaninović 1996: 289), a nešto kasnije i refugij u članku *Prata legionis u Kosovu polju kraj Knina s osvrtom na teritorij Tilurija* (Zaninović 1996: 270) tako da se svjetiljke mogu datirati u šire vremensko razdoblje.

Zahvaljujem A. Librenjak na ustupljenom materijalu za obradu Arheološke zbirke Tadinac I. i II. iz Muzeja Cetinske krajine, koja je nastala otkupom materijala s područja današnjeg mjesta Gardun.

2 Zbog fragmentiranosti nalaza većina ulomaka svjetiljki ne može se tipološki odrediti, a prema analognim primjerima pripadaju tipu Loeschcke I, IV i VIII te Hayes IIA. Ulomci u članku analizirani su prema motivu na disku i ramenu. Kataloška obrada svjetiljki objavljena je u: Šimić-Kanaet 2003: 156-160; Šimić-Kanaet 2010: 363-387; Šimić-Kanaet 2011: 187-219.

zastupljen s uzorkom latica i lopoča, listom hrasta (Alram-Stern 1989: 93-96; Šimić-Kanaet 2003: tab. 16: 17; Vučić, Giunio 2009: 31; Perko, Nestorović, Žižek 2012: 29-34.), a svakodnevni život prikazom gladijatora (Bailey 1980: 6-89, tab. 5; Šimić-Kanaet 2011: tab. 3: 5, tab. 4: 7).

Motiv vepra nalazi se na brojnim spomenicima gdje su prikazane teme iz lova (tab. 2: 3, 4, 6). Rimljani ga koriste kao zaštitni simbol nekolicine legija, a samostalno ga nalazimo na gemama, novcu i keramičkim svjetiljkama (Toynbee 1983: 19-20, 116-123; Mardešić 2006: 160).

Orao je najzastupljeniji ikonografski simbol, stoji uz kraljeve, careve, ratnike, svece i bogove. Predstavlja snagu, moć, ponos, a i amblem je rimskih legija. Prikaz orla spuštenih krila vidljiv je i na ulomku na tab. 2: 7 (Bailey 1980: 80-81; Toynbee 1983: 228-231).

Krokodil je bio sveta životinja u Egiptu. Prikaz krokodila nalazi se na freskama, mozaiku kao i na sitnom arheološkom materijalu: gemama, svjetiljkama, novcu. Dijelovi tijela krokodila imaju terapijsku moć, a spominju ga i antički pisci (Toynbee 1983: 211-213). Izdvojena su dva ulomka s prikazom krokodila. Na jednom ulomku prikazan je krokodil među lopočima (sačuvani samo lopoči), a na drugom krokodil kojeg jaše čovjek (tab. 2: 1, 2) (Bailey 1980: 77).

Jednostavan prikaz lava u skoku preko čitavog diska nalazi se na jednom ulomku (tab. 1: 3). Lav je prikazan naturalistički s gustom grivom. Pokazuje snagu, ponos i moć koju posjeduje (Bailey 1980: 51-54; Toynbee 1983: 54-64; Babić 2008: 215; Bubić 2011: 236).

Rode su u antičkom svijetu pozitivni glasnici, a poznate su i kao skrbiteljice o starijim roditeljima. Povezuju se i s novorođenom djecom zbog mišljenja da donose plodnost i napredak kući gdje savijaju gnijezdo (Toynbee 1973: 233; Bunčić et al. 2013: 18; Jovanović, Vladović 2015: 24). Prikaz rode vidljiv je i na ulomku tab. 2: 8.

Božica Dijana koja hrani srndača (tab. 2: 5), te prikazi erota (tab. 1: 6, 7) uobičajeni su motivi koji se javljaju sredinom 1. stoljeća i traju do kraja proizvodnje antičkih svjetiljki (Bailey 1980: 20-23).

Dupin simbolizira ljubav prema muzici te je zaštitni znak svećeničkog kolegija. Čest je motiv na keramici, grčkom novcu, rimskim fibulama i nadgrobnim spomenicima (Toynbee 1973: 195-199; Bailey 1980: 77-78; Jovanović, Vladović 2015: 21). Triton na dupinu motiv je koji se javlja na ranocarskim svjetiljkama (Bailey 1980: 31), kao i na jednom ulomku iz Tilurija (tab. 1: 4, 5).

Gladijator s mačem u jednoj ruci i štitom u drugoj čest je motiv na svjetiljkama s reljefnim prikazom, kao i prikaz borbe gladijatora (Bailey 1980: fig. 55, 56). Izdvojena su i dva ulomka koja bi se mogla pripisati gladijatorima (tab. 1: 8-11). Motiv gladijatora za sada je najzastupljeniji u arheološkoj Zbirci Tadinac I. i II. Ulomci svjetiljki s prikazom gladijatora u različitim pozama i opremom za borbu pokazuju da su se trgovci prilagodili tržištu i da motiv nije slučajna pogotovo ako je korišten u logoru.

Prikaz Viktorije (tab. 1: 1) na svjetiljkama može imati i propagandnu ulogu u smislu političke simbolike rano carskog razdoblja. Viktorija kao znak pobjede u ruci nosi vijenac, a stoji na globusu (Bailey 1980: 26-29, Q 1321; Zanker 1990: 267).

Jednostavni vegetabilni motivi latica i rozeta uz geometrijske standardna su pojava na svjetiljkama (Moscara 2003: 153-161; Topić 2003: 325-343; Buzov 2009: 281).

Nalazi svjetiljki predstavljaju dokaz o trgovačkoj mreži na Jadranu i o uvozu koji je preko antičke luke *Salonae* (Mardešić 1994: 271-278) stizao i u logor Tilurij, kao i o lokalnoj proizvodnji (Šimić-Kanaet 2011: tab. 1: 1). Svjetiljke iz Tilurija predstavljaju dva klasična tipa rimskih svjetiljki i to reljefna s figuralnom dekoracijom na povećanom disku s dvije ili jednom volutom uglata, obla, trokutasta nosa, te svjetiljke s pečatom (Šimić-Kanaet 2003: tab. 16: 17; Šimić-Kanaet 2010: 475-495). Motive na svjetiljkama možemo prepoznati, ali o njihovom značenju i povezanošću s konzumentom možemo samo pretpostavljati.

Nakon provedene analize rimskih i kasnoantičkih svjetiljki iz Tilurija (arheološka istraživanja i Zbirka Tadinac I. i II.)³ možemo reći da pripadaju grupi svjetiljki koje su se proizvodile u italiskim i sjevernoafričkim radionicama (Hayes 1972: 310-313; Di Filippo Balestrazzi 1987: 445). Svjetiljke čine uobičajeni inventar rimskog vojnog logora. Najveći broj ulomaka može se datirati u razdoblje od 1. do 3. st. Prikazi koji se javljaju na svjetiljkama nisu izdvojene pojave, jer ih možemo pratiti na mozaicima, novcu i na freskama.

Možemo zaključiti da motivi dekoracije koji su plitko urezani na disku uključuju prikaze mitova, scena iz svakidašnjeg života, životinje, borbu gladijatora, kršćanske simbole, ali mogu biti i nositelji političke propagande kao što je to prikaz Viktorije.

Buduća istraživanja nadopunit će sliku o proizvodnji, importu i vremenu upotrebe svjetiljki u rimskom vojnom logoru Tiluriju, kao i o životu nakon odlaska vojnih jedinica iz njega. Dominantna dekorativna uloga diska karakteristična je za rimski ukus rano carskog vremena što potvrđuju i ovi nalazi. Lokalnu produkciju treba sigurno očekivati i u okolini Tilurija. Svjetiljke su proizvod koji obilježava „antički“ način života. Rimskim osvajanjem šire se na sva osvojena područja. Za svjetiljke kao i za ostalu keramiku možemo reći da su predmet nevidljive globalizacije – romanizacije.

3 Zbirka Tadinac objavljena je: Šimić-Kanaet 2011: 187-219, kataloški je obrađeno 168 ulomaka i dvije cijele svjetiljke.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- Afram-Stern, E. 1989, Die römischen Lampen aus Carnuntum, *Der römische Limes in Österreich*, Heft 35, Wien.
- Babić, A. 2008, *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*, Sinj.
- Bailey, D. M. 1980, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum*, 2. Roman Lamps in Italy, The Trustees of the British Museum, London.
- Bubić, V. 2011, Kasnoantičke svjetiljke s ranokršćanskim prikazima iz Arheološkog muzeja u Splitu = Late Antique oil-lamps with Early Christian images from the Archaeological Museum in Split, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, 104, Split, 227-308.
- Bunčić, M., Kralj, J., Tutiš, V. 2013, *Let u prošlost, ptice u arheološkoj baštini*, katalog izložbe, Arheološki muzej u Zagrebu.
- Buzov, M. 2006, Lucerne iz Siscije, *Histria Antiqua*, 14, 167-190.
- Buzov, M. 2009, Prikazi na rimskim svjetiljkama, *Histria Antiqua*, 18, 1, 277-298.
- Di Filippo Balestrazzi, E. 1987, Officine di lucerne ad Aquileia, *Antichità Altoadriatiche*, XXIX, 445-466.
- Hayes, J.W. 1972, *Late Roman Pottery*, London.
- Jovanović, J., Vladović, D. 2015, *Monumenta et animalia*, katalog izložbe, Arheološki muzej u Splitu.
- Mardešić, J. 1994, Glinene svjetiljke, in: *Salona Cristiana*, E. Marin (ed.), Split, 271-278.
- Mardešić, J. 2006, Svjetiljke s volutama i trokutastim nosom iz Aserije, *Asseria*, 4, 127-172.
- Moscara, S. 2003, Motivi iconografici sulle lucerne prodotte a Scoppieto, *Rei Creatariae Romane Favorum Acta*, 38, Abigdon, 153-161.
- Perko, V., Nestorović, A., Žižek, I. 2012, *Ex oriente lux: riskodobna svetica in oljenke iz Slovenije* /IV. međunarodni kongres ILA o svetilih, Ptuj 15. do 19. maj., Ptuj, Kranj.
- Sanader, M. 2003, *Tilurium I, Istraživanja – Forschungen 1997-2001*, Zagreb.
- Sanader, M. 2014, Projekt, in: *Tilurium III. Istraživanja 2002.-2006. godine*, M. Sanader, D. Tončinić, Z. Buljević, S. Ivčević, T. Šeparović (eds.), Zagreb.
- Šimić-Kanaet, Z. 2003, Keramika, in: *Tilurium I. Istraživanja – Forschungen 1997-2001*, M. Sander (ed.) Zagreb, 109-189.
- Šimić-Kanaet, Z. 2010, *Tilurium II*, Zagreb.
- Šimić-Kanaet, Z. 2011, Rimske svjetiljke iz Tilurija, in: *Arheološka istraživanja u Cetinskoj krajini – Radovi kolokvija: Rimska vojska u procesu romaniziranja provincije Dalmacije*, Zagreb, D. Tončinić (ed.), Izdanja hrvatskog arheološkog društva, 27, 187-219.
- Topić, M. 2003, Stolno posuđe i glinene svjetiljke iz Augusteuma Narona, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 95, 183-344.
- Toynbee, J. M. C. 1983, *Tierwelt der Antike*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz.
- Vikić Belančić, B. 1976, Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu, *Katalozi arheološkog muzeja u Zagrebu*, 2, Zagreb.
- Vučić, J., Giunio K, 2009, *Lux in tenebris, Svijetlo u tmuni, Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Zadru*, 7, Zadar.
- Zaninović, M. 1996, *Od Helena do Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb.
- Zanker, P.1990, *The Power of Images in the Age of Augustus*, University of Michigan Press, Michigan.

SUMMARY

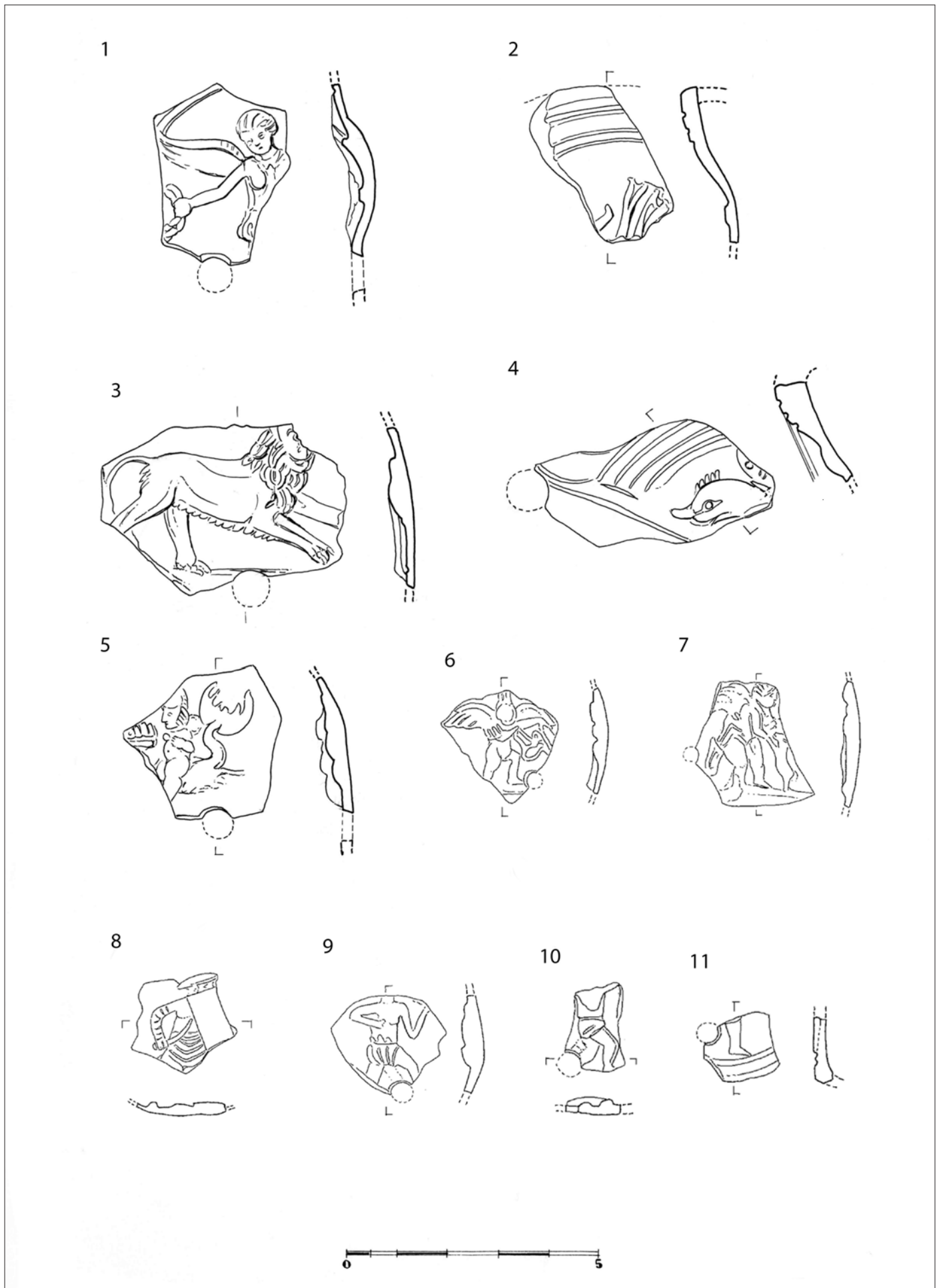
Amongst pottery items, oil lamps have played a very important role at almost all ancient sites. Their purpose was varied. They were utilized for lighting public and private places, for ritualistic use, propaganda purposes etc.

In order to analyze the motifs, the assemblage of clay lamps with relief images either on the disk or the shoulder was isolated from the finds which were obtained from systematic archaeological excavations of the Roman military camp Tilurium as well as from the private collection of the family Tadinac (I and II). Decorations on the disc are made by mold or made using stamps on the shoulder.

According to the theme-related motifs there are images of animal, mythological and everyday life. Common animal figures refer to wild boar, crocodile, eagle, lion, stork and deer. Mythical creatures are Victoria, Diana, Triton and everyday life as well as images of gladiators. Geometric and decorative motifs consist of a series of concentric circles, rosettes and squares on the shoulder of the lamp.

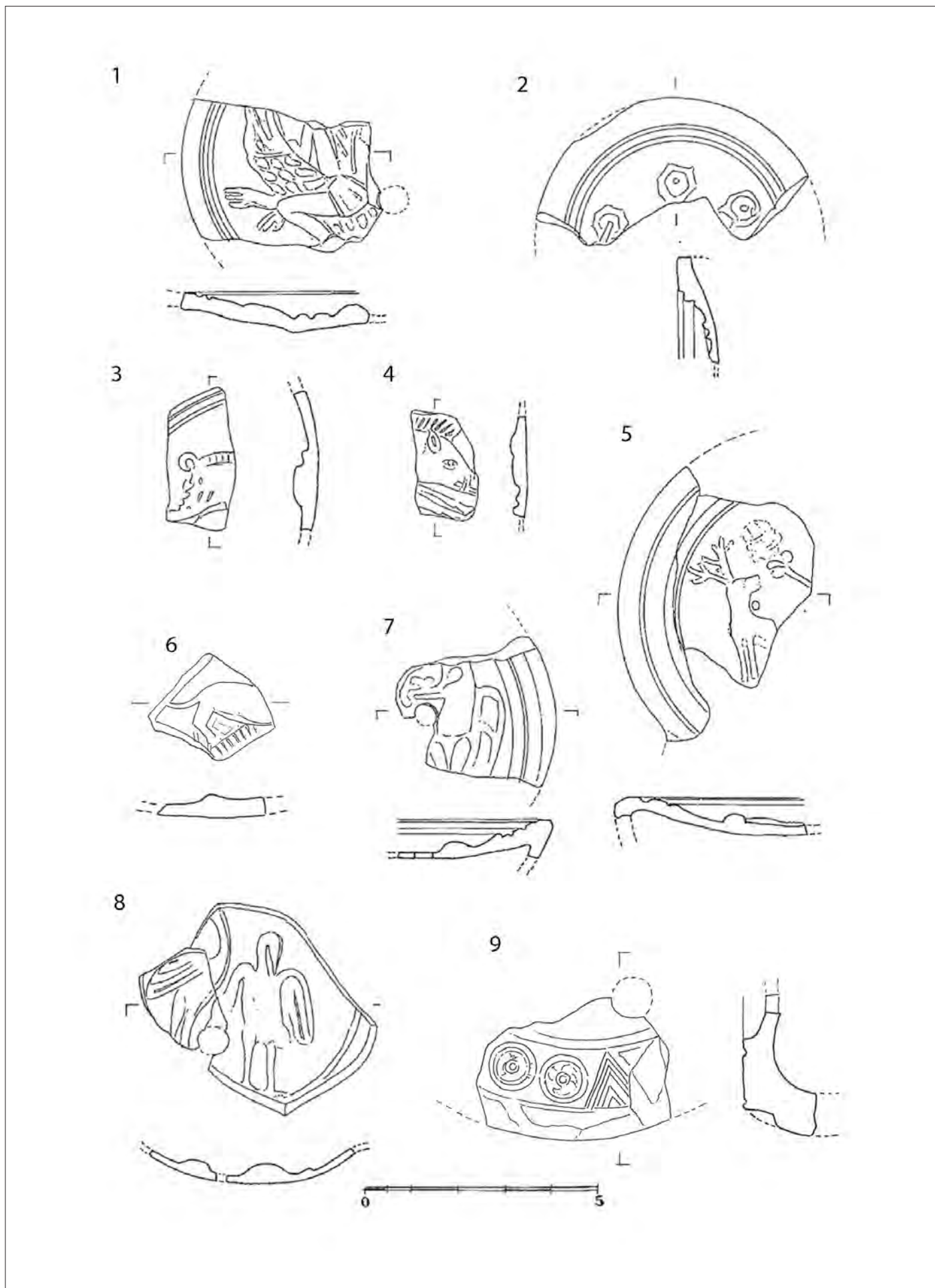
Roman lamps from Tilurium were used in the everyday life of inhabitants of the military camp and residents who remained to live there after the army had left.

Fragments of isolated lamps are related to lamps with relief images, intensively produced from the 1st-2nd century as well as Late Antique oil lamps which were produced from the 4th-5th century AD (Tab. 1,2.).

Tab. 1 1-5, Šimić-Kanaet 2010: tab. 486 (kat. jed. 3343, 3352, 3340, 3351, 3345); 6-11, Šimić-Kanaet 2011: tab. 3.1. (12); tab. 3.2 (13); tab. 4.7 (31); tab. 3.5 (16); tab. 3.3 (14); tab. 3.9 (20).

Tab.1 1-5, Šimić-Kanaet 2010: tab. 486 (cat. nos. 3343, 3352, 3340, 3351, 3345); 6-11, Šimić-Kanaet 2011: tab. 3.1. (12); tab. 3.2 (13); tab. 4.7 (31); tab. 3.5 (16); tab. 3.3 (14); tab. 3.9 (20).

Tab. 2 1-5, 7-8, Šimić-Kanaet 2011: tab. 3.7 (18); tab. 4.10 (34); tab. 4.6 (30); tab. 3.6 (17); tab. 3.8 (19); tab. 4.3 (27); tab. 4.1 (25); 6. i 9, Šimić-Kanaet 2010: tab. 490 (3407); tab. 494 (3464).

Tab. 2 1-5, 7-8, Šimić-Kanaet 2011: tab. 3.7 (18); tab. 4.10 (34); tab. 4.6 (30); tab. 3.6 (17); tab. 3.8 (19); tab. 4.3 (27); tab. 4.1 (25); 6. i 9, Šimić-Kanaet 2010: tab. 490 (3407); tab. 494 (3464).

© Institut za arheologiju u Zagrebu. Sva prava pridržana.
© Institute of archaeology Zagreb. All rights reserved.

